

Autor scenariusza: Anna Walczak

TYTUŁ – KOLOROWYCH MASEK CZAR

Temat: Kolorowych masek czar – warsztaty dla dzieci poświęcone maskom afrykańskim.

Materiały dla nauczyciela

Sztuka na kontynencie afrykańskim rozwijała się od epoki kamiennej, przejawiając się w różnorodnych formach. Najczęściej spotykane to malowidła skalne, przedstawiające niejednokrotnie zwierzęta i sceny polowań; figurki z drewna, które jest ulubionym surowcem afrykańskich twórców, oraz maski – jeden z najbarwniejszych przejawów artystycznych dokonań mieszkańców Czarnego Lądu. Wykonanie masek, a także figurek przodków jest szczególnie ważne i musi zostać przeprowadzone bardzo starannie. Afrykańczycy wierzą bowiem, że obraz człowieka jest tak samo ważny, jak sam przedstawiany człowiek. Ponadto przodkowie pośredniczą między człowiekiem, a bóstwem. Źle przedstawieni mogą rozgniewać się na swych potomków, odwrócić się od nich, a nawet zacząć im szkodzić. Sztuka, jak i całe życie mieszkańców Afryki, jest bardzo silnie powiązana z kultem przodków, wiarą w bogów i duchy oraz przekonaniem o możliwości kierowania energią poprzez czary.

Artysta afrykański nigdy nie sygnuje swoich dzieł, ale też nie musi tego robić, ponieważ ich odbiorcami są współplemieńcy, którzy nie mają najmniejszych kłopotów z identyfikacją twórcy. Posiada on ważną pozycję w swojej grupie, gdyż dla Afrykanów to przedmioty, które pełnią ściśle określone funkcje społeczne i zajmują ważne miejsce w kulturze, a ich wytwarzanie jest częścią społecznej roli twórcy. Za pośrednictwem

przedmiotów można się kontaktować z bogiem i prosić o przychyłność, obfite plony, zdrowie, bogactwo i inne łaski.

Rola i przeznaczenie masek.

Szczególną rolę w tradycji afrykańskiej odgrywają maski wykorzystywane podczas ceremonii i rytuałów. Są one w wierzeniach bytami nadnaturalnymi, wcieleniami różnych istot (ludzkich i zwierzęcych), które czuwają nad życiem codziennym danego ludu. Maski pojawiają się we wszystkich najważniejszych momentach życia mieszkańców Afryki. Tańcem we właściwej masce świętuje się narodziny dziecka i pożegnanie zmarłego współplemieńca, dziękuje za zwycięstwo w wojnie i prosi o pomyślność łowów. Maski wykorzystywane są także przez tajne bractwa, składające się zazwyczaj wyłącznie z mężczyzn, którzy mają jako jedyni prawo je nosić. Wyjątek stanowią dostojniczki sekretnych związków kobiecych. Istnieją również maski, które może nałożyć tylko wódz danego ludu.

Nieodłączną częścią wielu typów masek jest okrywający całą postać strój. Zazwyczaj zrobiony jest z rafii, skóry lub tkaniny i ozdabiany piórami i muszelkami. W takim, kompletnym odzieniu mężczyźni wykonują taniec, podczas którego wstępuje w nich duch maski. Towarzyszą temu śpiewy i rytmiczne dudnienie bębnów.

Rodzaje masek

Maski występują w Czarnej Afryce, czyli na południe od Sahary i przybierają formy fantastyczne, zoo- lub antropomorficzne. Niektóre są rozbudowane, noszone na głowie, ale opierają się też na ramionach (maski hełmowe), inne mniejsze, nakładane są na twarz lub trzymane przez tancerza w ręku (maski twarzowe). Ciekawą formą są maski kapeluszowe umieszczane na czubku głowy. Ogromne zróżnicowanie masek wynika jednak głównie z ich pochodzenia i przeznaczenia. Przykładowo maska ludu **Bamileke**, zamieszkującego tereny Kamerunu, została wykonana ku czci króla oraz jego przodków. Najważniejszą jej ozdobą są kolorowe koraliki i abstrakcyjne wzory, które symbolizują wielką

mądrość oraz ozdobne muszelki – symbol bogactwa. Moc maski ma zapewnić opiekę królowi i jego podwładnym, a także urodzajność pól i płodność kobiet. Jest używana przy sadzeniu drzew i żniwach, rozpoczęciu królewskich polowań oraz dla pomyślności wypraw wojennych. Bamileke wierzą także, że podczas specjalnych rytuałów moce maski mogą przemienić człowieka w zwierzę (słonia lub jaszczurkę), co pozwala połączyć się ze światem duchów i uzyskać od nich wskazówki jak żyć. Inne zastosowanie ma pochodząca z Gabonu maska **Punu**, która jest przede wszystkim używana podczas ceremonii pogrzebowych (kolor biały jest kolorem żałoby). Przedstawia kobietę, a jest noszona przez mężczyzn. Symbolizuje zespolenie duchów przodków całego ludu.

Typowe są dla niej kobiece rysy i fryzury, zwłaszcza popularne uczesanie z dwoma warkoczami podpiętymi w koki po obu stronach głowy. Często nad policzkami i na czole ma namalowane czerwone cętki; ale najbardziej charakterystyczną cechą tej maski są zawsze zamknięte usta, łukowate brwi i szpiczasty nos.

Czasem maski afrykańskie są pełne kolorów. Ich drewnianą powierzchnię pokrywają wtedy naturalne barwniki lub wielobarwne koraliki i kamienie. Dużą sztuką jest rzeźbienie włosów. Artyści nie zwracają najczęściej większej uwagi na ciężar maski. Ważniejsze są walory estetyczne misternie rzeźbionych, rozłożystych fryzur. Mają one wskazywać, jak w przypadku maski **Guro**, na bogactwo i dobrobyt. Tej maski używa się głównie podczas pogrzebów i rytuałów ofiarnych. Lud **Fang** natomiast używa swych masek podczas inicjacji, kiedy to młodzi ludzie wchodzić w dorosłe życie, otrzymując nowe prawa, ale i obowiązki. Jest to najważniejszy moment w ich życiu. Na maskach namalowane są czarne linie zarysowujące fragmenty twarzy. Typowe cechy masek Fang to także wydłużona broda, biała twarz w kształcie serca i bardzo długi, cienki nos. Ich przeciwieństwem są maski **Bete** o wystającym czole, ogromnych ustach, wąskich oczach i rogach okalających twarz. Tego typu maski miały wzbudzać strach w złych czarownikach, chcących przynieść szkodę danej społeczności. Nie mniej ciekawa jest maska ludu **Joruba** z Nigerii używana do wyganiania złych duchów, które opętały ludzkie ciało.

Jeszcze inne zastosowanie masek można spotkać w Demokratycznej Republice Konga u ludu **Czokwe**, gdzie występują one jako główny element ceremonii mianowania wodza i obrzędów kultu przodków. Czokwe przekazują tajemnice masek z pokolenia na pokolenie, w linii męskiej. Podczas inicjacji chłopcy w wieku 10-14 lat przebywają przez kilka miesięcy z dala od wioski poznając historię, tradycje i sekrety masek związane z ich noszeniem i wytwarzaniem. Maską męską Czokwe ma wklęsłe policzki, sterczącą brodę i według wierzeń przynosić ma pomyślność. Jest symbolem władzy i bogactwa. Jej żeński odpowiednik zaś dodaje odwagi i sprzyja urodzajowi, symbolizuje piękną młodą dziewczynę.

Sekrety związane z maskami są pilnie strzeżone również w ludu **Dan**, zamieszkującym Liberię. Znają je tylko wtajemniczeni członkowie społeczności, którzy sami robią swoje maski chroniące przed złymi siłami. Moc masek działa na człowieka od momentu inicjacji do jego odejścia do królestwa duchów.

Jak łatwo zauważyć z powyższych opisów poszczególne rodzaje masek różnią się między sobą wyglądem, a często i zastosowaniem. Są to jedynie przykłady, które mają naświetlić bogactwo kultury i rzeźbiarskich dokonań ludów afrykańskich. Każdy z nich posiada bowiem kilka lub kilkanaście różnych rodzajów masek o różnym przeznaczeniu.

Rytuał wytwarzania maski

Afrykańczycy zawsze rzeźbią w świeżym drewnie. Lekkie i miękkie drewno to surowiec tradycyjny. Maski z twardego drewna (np. hebanu) wytwarzane są dla turystów. Artysta sam wyszukuje drzewo, które nadaje się do stworzenia maski. Powinno mieć odpowiedni kształt i wymiary. Przed ścięciem rzeźbiarz wykonuje czynności magiczne, składa ofiarę drzewu, tłumaczy do czego potrzebuje drzewa, przeprasza za zakłócanie spokoju i prosi ducha drzewa, by zamieszkał w masce, którą z niego wyrzeźbi. Ma to zagwarantować powodzenie procesu twórczego i przychylność bóstwa. Ścięte drzewo poddaje się na miejscu wstępnej obróbce, a

następnie transportuje w sekretne miejsce, oddalone od wioski. Proces wyrabiania maski nie jest przeznaczony dla oczu kobiet i dzieci. Rzeźbiarz używa w swojej pracy bardzo prostych narzędzi: toporka ciesielskiego, małego nożyka i ostrych liści do wypolerowania powierzchni maski. Końcowym etapem jest ozdobienie maski: wyżłobienie wzorów, malowanie, dodanie koralików, kawałków blachy lub muszelek – wszystko to w zależności od rodzaju maski i artystycznej wizji rzeźbiarza. Według Afrykanów artysta traci kontrolę nad ukończonym dziełem, ponieważ zaczyna ono żyć własnym życiem. Właściwej wartości nabiera jednak dopiero po wykonaniu magicznych zabiegów.

Bibliografia:

Trojan A., *Sztuka czarnej Afryki*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.

<http://www.genuineafrica.com/yoruba.htm>

http://www.rebirth.co.za/African_mask.htm

<http://www.zyama.com/guro/index.htm>